

DR. JOŽ. DEBEVEC:

VIRGINIJA — ATALA — BOGOMILA.

SLOVSTVENO-ZGODOVINSKA ŠTUDIJA.¹⁾

O svojem življenju je rekel prvak naših pesnikov Prešeren, „da je tako preprosto, tako vsakdanje, da bi kar nič posebnega ne mogel iz njega povedati.“ A čim bolj pesnik sam molči o svojem življenju, o svojem učenju in napredovanju, tem bolj si prizadevajo in si bodo prizadevali slovenski slovstveniki, da odgrnejo zástor, ki nam brani gledati v tiho delavnico našega največjega umetnika.

Prav nalahno bi izkušal odvdigniti ta temni zástor tudi jaz, da kakor skozi разо pogledamo za trenutek v pesnikovo svetišče. Mogoče, da mi bodo veščaki zaklicali „hands off!“, a roka predrzneža utegne morda izva-bit vendarle kak svetel žarek iz pesnikovega ateliéja.

Da kar na kratko povem svojo misel: Prešeren je — takó bi jaz ménil — čital v svoji mladosti poleg Byrona, Petrarke i. dr. tudi prvega francoskega romantika Chateaubriand-a (izg. Šatôbrian-a); na tega pesnika spominja — in samo to trdim! — „Krst pri Savici“.

François-René de Chateaubriand je bil sin bretonske zemlje; v njegovih žilah se je pretakala keltska in romanska kri, odtod nenavadne poteze njegovega značaja.

Bretanja je poluotok, ki se razteza v neizmerni Atlanski ocean. Že po prirodi je oddaljena od središča francoske zemlje. In takó je igrala tudi v zgodovini svojo posebno vlogo. Dočim je bil veliki Julij Cezar

v vsej Galiji za vedno oslabil moč keltskih rodov, kakor Eduvcev, Sekvancev, Remov, in jim za stalno vcepil rimsko omiko, ki se je kmalu bujno razcvela, z omiko pa jim dal tudi rimski jezik, je Breťanja ostala trmasta: tu je rod starih Armoričanov (ki jih opisuje tudi Cezar) kljuboval vsem napadom in povsod preganjani so druidi, svećeniki starih Kelto, pri njih našli mirno zavetišče v gozdovih bretonskih; — ondi so gojili staro poezijo in vero keltsko, ondi čuvali tudi jezik keltski, ki se je ohranil do — danes. Ostala Galija je vzprejela krščansko vero od blagovestnikov, ki so prihajali iz Italije; Breťanjo so pokristjanili irski in škotski menihi. Počasí so ti sveti možje izvršili to delo in čisto mirno, a seme sv. vere, ki so ga sejali z veliko potrpežljivostjo, je pognalo tako globoke korenine, da se še dandanes Bretonska najbolj odlikuje po svojem verskem življenju izmed vseh delov Francije. Kakor so se Breťonci prej s čudovito vztrajnostjo držali svojih bajk o gozdnih vilah, škrtih, velikanih i. t. d., tako so se kot kristjanje oklenili z vso ljubeznijo zlasti češčenja Matere božje. Obdarjeni z bujno domišljijo so v srednjem veku ustvarili slavnoznano romantično pripovedko o kralju Artusu ali Arturju, ki je bil središče 12 vite-zov „okrogle mize“ (Tafelrunde), pripovedko, ki je postala pozneje neizčrpen vir takozvane dvorne epike (höfische Epik) — jasen dokaz za pesniško nadarjenost bretonskega naroda. Nenavadni značaj tega ljudstva izpričuje sploh vsa zgodovina, ki si jo je ustvarilo. Naj omenim le eno dejstvo! Kdo ne vé, kako so se vedli Breťonci v usodnem l. 1789.? Kar je bilo kmetskih poslancev zbranih v Versaillu, so bili breťonski najresnejši, kralju najvdanejši. Toda gospôda se ni zmenila za breťonske kme-

¹⁾ Viri: Spisi Chateaubriandovi; C. A. Sainte-Beuve, Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, nouvelle édition, Paris, 1889, dva zvezka; Charlotte Lady Blennerhasset, Chateaubriand (Romantik und die Restaurationsepoche in Frankreich) v zbirki: Weltgeschichte in Charakterbildern, Mainz, 1903.

tavse; sami, kakor ovce brez pastirja, so tavalili v stolici francoskih kraljev. A „club breton“, ki so ga imeli med seboj, je postal usodepoln za kraljestvo: par bistro-umnih pariških odvetnikov je spoznalo živahnost bretonskih poslancev, začeli so ti odvetniki zahajati k sejam bretonskega kluba, in posledica je bila, da je postal klub, preselivši se iz Versailles-a v Pariz v samostan oo. jakobincev, središče revolucije. Možje, ki so bili prišli zdoma verni in vdani duhovščini in cerkvi, so kmalu nato kot Jakobinci divjali proti cerkvi . . . Kako je prišlo do tega, ne gre raziskavati na tem mestu, ker spada v svetovno zgodovino; dejstvo samo pa kaže dovolj, kakšen je Bretonec. Rénan, tudi Bretonec, pravi, da je najznačilniša poteza bretonske duše — idealizem. „Mi Kelti — piše Rénan — smo naivno pleme. Mi verujemo v dobro in pravo. Če imamo za potrebo in vsaj majhen delež idealnih dobrin, pa smo srečni kot kralji. Mi ne bomo nikdar niti pesimisti niti optimisti . . . Ne zmenimo se, če nam očitajo, da smo nazadnjaki. Skoro zmerom popravijo obrekovani nazadnjaki to, kar pokvarijo prenašli naprednjaki. Strašno versko zagonetko, ki preganja liki zli duh vesti XIX. stoletja in ki je verski ločinarji ter brezverci nikdar ne bodo rešili, mi bi jo rešili, ako bi bili sami na svetu. Mi smo odkritosrčni in globokoverni; nikdar ne bomo pripoznali, da ni zakona poštenosti ali da človekov namen ni tesno spojen z ideali. Naj je Bretanja morda v marsičem praznoverna, fanatična ni bila nikoli.“

In te bretonske zemlje sin je bil Chateaubriand. Rodil se je kot zadnje dete svojima roditeljema dne 4. septembra l. 1768. v mestecu Saint-Malo, ki stoji tik ob morju. Kakor pripoveduje Chateaubriand sam, je bila noč, ko je zagledal luč sveta, viharja, in morje je prestopalo bregove in prestrašeni meščanje so bežali v cerkve, prosit božje pomoči v prehudi stiski. Otroka so po tedanji šegi izročili kmetski dojlji. Po treh letih šele je prišel nazaj v očetovo hišo. Tu se začenjajo za našega pesnika prvi vtiski. Oče je bil

vedno zamišljen. Trle so ga gospodarske skrbi. Govoril je s svojimi otroki malo, le zvečer je stopil med nje, da jim je velel iti k počitku. Tudi matere svoje se Chateaubriand ne spominja s posebno ljubeznijo; opazil je bil kot otrok, da je najbolj ljubila in negovala starejšega brata, druge otroke pa zanemarjala. Ker torej pri stariših ni našel ljubezni, ki jo otrok potrebuje, se je oklenil svoje štiri leta starejše sestre Lucilije, s katero ga je vezala tesna vez prijateljstva do njene smrti. Lep spomenik jej je postavil v svoji povesti „René“. Razen sestre je strastno ljubil morje, ki je ob njem sedel po cele ure, sanjaril o daljnih krajih ter gledal za galebi in pingvini, ki so letali nad morjem; večkrat je pa tudi z grozo opazal mrtva trupla neznanih utopljenecv, ki so jih valovi prinesli na obrežje, ali pa je s strahom poslušal žalostno zvonjenje obrežnih zvonov, ki so med tuljenjem viharja vzpodbujali ljudi, naj molijo za uboge mornarje, kateri se ob tem vremenu boré zunaj na razburkanem morju s požrešnimi valovi. In še ene vrste spomini so se mu iz te otroške dobe globoko vtisnili v dušo, spomini na župnijsko cerkev, kjer so ga kot dete posvetili Materi božji, kjer je potem kot deček večkrat v polumraku molil ali ob nedeljah bil pri dnevni službi božji. — Svoje študije je pričel Chateaubriand v bližnjem kolegiju Dol, ki so ga oskrbovali redovniki. Tu je ostal tri leta ter se dobro izuril v latinščini. L. 1780. je odšel v Rennes, glavno mesto Bretanje, nadaljevat svoje učenje. Prej so poučevali v Rennes-u jezuitje; ko so bili ti l. 1773. izgnani, so prevzeli veliki kolegij svetni duhovni. Chateaubriand se je učil vztrajno. Sam piše: „Nikdar nisem odnehal od sklepa, ako sem spoznal, da je vreden truda; po petnajst, da, dvajset let sem se trudil za kako stvar, in na koncu se ni moja gorečnost kar nič zmanjšala.“ L. 1783. ga pošlje oče v vojaško šolo v morsko trdnjavo Brest. Toda Chateaubriand ni znal — ubogati. Ušel je ter prišel domov. — Mej tem se je bila družina preselila v samotni grad Combourg ne prav daleč od

Saint-Malo. Ker ga ni bilo mogoče nikamor spraviti, je pustil oče dečka pri miru. Takó je Chateaubriand preživel tri leta v pusti samoti; sanjaril je okrog po gozdih še bolj nego prej kot deček. Odslej se je sploh vzgajal sam. L. 1786. umrje oče; družina se razprši na vse strani. Naš pesnik dobi — kot potomec slavnega rodu, ki je prelivl kri za francoske kralje, povabilo, da naj vstopi kot častnik v polk navarski. Tako postane vojak in pride l. 1788. v Pariz. Tu se seznani z vsemi slavnejšimi pisatelji one dobe. Toda srce njegovo ne najde miru, vleče ga vedno v neznane kraje po svetu. Takrat so Francozi goreli za Severno Ameriko, ki se je borila za neodvisnost od Angleške. Poslali so bili generala Lafayettea z najboljšimi junaki na pomoč Washingtonu. Tudi mladi Chateaubriand je sanjal o Severni Ameriki. Revolucija, ki je izbruhnila l. 1789, ga ni zanimala — študiral je zemljevid Amerike. In res! Dne 8. aprila l. 1791. se vkrcal v Saint-Malo ter odjadra čez ocean proti Severni Ameriki. Bil je svoboden; „nobeno globočje nagnenje do kake ženske me ni zadrževalo“, piše sam.

Sedaj, ko ga spremljamo po neznani poti čez širno morje, bi bil ugoden trenutek, da bi si natančneje ogledali njegov značaj. Toda namesto vseh drugih razkrojb omenimo le, da Saint-Beuve, glavni kritik in izdajatelj Chateaubriand-ovih del, vidi v njegovem značaju te-le tri poteze: Prvič — čezmerno otožnost, melanholijo, ki jo je pri Nemcih uvedel v slovstvo Goethe s svojim delom „*Werthers Leiden*“, pri Francozih pa J. J. Rousseau, ki je pa postal tudi žrtva te bolezni, kajti dognano je, da se je Rousseau sam usmrtil iz žalosti, iz obupa; drugič — kult mladosti in, kar je navadno z njo združeno, neki romantični delirij in iluzija; tretjič pa — brezmejno častihlepnost.

Pač si lahko mislimo, da je mladi pesnik, vozeč se v tuji svet (vožnja je trajala tri mesece, do 10. julija, ko so se izkricali v Baltimoru) sanjavo zrl preko neizmerne morske gladine ter iskal z očmi predmet svojih

sanj. In ta predmet je bila — blažena (kakor si je mislil Chateaubriand) prostost divjih narodov, živečih še v prvotnem stanju, brez omike, brez postav, svobodno, srečno. Prvi je bil Francozom začel slikati srečo in prostost divjih narodov prej omenjeni J. J. Rousseau, ki je izustil znani rek: „*Retournons à la nature!*“ — „Vrnimo se nazaj v prvotnost!“ Chateaubriand je šel iskat te prvotnosti. V pragozdih američanskih ob reki Missisipiju (Meskacebe) se je rodilo Francozom novo slovstvo, ki je neizmerno vplivalo na slovstvo vse Evrope. V teh gozdih namreč in prërriah je nastala Chateaubriandova romantična povest — *Atala*. Vsebinska je ta-le:

L. 1725. so strasti in nesreče prignale Francoza René-ja iz domovine v Severno Ameriko, v Luiziano. Peljal se je navzgor po Missisipiju ter došel do indijanskega rodu Natše, kjer je bil vsled svoje prošnje vzprejet med bojovníke. Starosta Natše-rodu je bil slepi Šakta. Kako se je René začudil, ko je slišal tega Šakta govoriti francoski! Mož je bil namreč pred leti nekaj časa na Francoskem, je poznal Ludovika XIV. in Fénélon in je visoko čislal Francoze. Kmalu sta postala iskrena prijatelja. Šakta je dal René-ju svojo hčerko Celuto za ženo. Nekega večera sedita sama, ko je vse spalo v čolnu, privezanem ob bregu Missisipija, in Šakta prične pripovedovati zgodbo svojega življenja:

Sedemnajst let je bil star, ko se je vnela med dvema mogočnima indijanskima rodovima silen boj, namreč med rodом Natše, čigar sin je bil Šakta, in med divjimi Muskogulgi. Na strani Natešejevcev so se borili tudi Španci, ki so se bili takrat naselili v Luiziani. V boju je padel Šaktov oče. Sina reši dobrosrčen Španec, Lopez po imenu, ter ga pelje s seboj v utrjeno mesto St. Augustin. Ondi se je Šaktu sicer dobro godilo toda dolgčas mu je bilo po svobodi, po pragozdih, in nekega dne pobegne. Lopez mu je sicer govoril o krščanskem Bogu, toda Šakta je ostal pogan. Zapustivši hišo svojega dobrotnika tava po gozdovih, a

poti do svojega rodu Natše ne najde. Nkega dne ga ujamejo Indijanci; bili so Muskogulgi, najhujši sovražniki Natše-rodu. Ko so izvedeli, da je mladi jetnik sin v boju padlega poglavarja Natšejevcev, so sklenili, da ga slovesno sežgó na grmadi v svoji veliki vasi Agalahukla, več dni hoda oddaljeni. Od vsega sveta zapuščen, je ubogi Šakta ležal zvezan na rokah in nogah v šatoru svojih sovražnikov. Le kadar so se vzdignili na pot, so mu oprostili noge, da je šel z njimi, z vsakim korakom bliže svoji smrti. Tako je minulo nekaj dni in noči. Neko noč pa, ko je vse spalo po šatorišču, ujeti Šakta pa žalostno premišljal svojo usodo, zašumi listje okrog njega, in v trenutku stoji pred njim temna postava. Bila je — Atala, hčerka Simaghami, poglavarja Muskogulgov. V srce se ji je bil zasmilil zvezani jetnik in sklenila ga je rešiti. Njeno prvo vprašanje do jetnika je bilo: „Si-li kristjan?“ In ko jej je Šakta odgovoril, da ni, se je nevoljno obrnila od njega z besedami: „Pomilujem te, da služiš podlim malikom. Mene je moja mati krstila in vzgojila v krščanski veri.“ Vendar pa Atala ni zapustila mladega jetnika; prišla je šestnajst večerov zaporedoma pogovarjat se z njim o krščanski veri. V tem času so bili Muskogulgi dospeli že blizu svojega cilja. Še en dan, in Šakta naj bi zgorel na grmadi. Odičili so ga s cveticami in pobarvali mu obraz, kakor je zahteval obred. Najgroznejše pa je bilo to, da so vpričo njega imeli posvet, kje in kako naj umrje. Petdeset starcev je sedelo v krogu in vsak je izrazil svoje mnenje. Sklenili so slovesno še enkrat smrt mladeničevo. Še ena noč ga je ločila od tega groznega trenutka. In v tej usodni noči je Atala hotela rešiti tujega jetnika, naj velja kar hoče. Muskogulgi so se bili upijani, veseleči se slovesnosti drugega dne. Tudi stražniki, ki so čuvali jetnika, so pospali. V tej gluhi noči se priplazi Atala, tvegujoč svoje življenje, do Šakta. V hipu so prerezane njegove vezi. Toda kako ostrmi deklica, ko jej izjavi Šakta, da brez nje ne mara bežati! Po hudem duševnem boju se Atala odloči, da hoče bežati z njim.

Presrečen je bil Šakta! Toda le malo časa. Ker je bila temna noč, zaideta v divjo goščavo. V strahu, da ju ne bi zasledovali, tavata naprej skozi gosti les. Prišla sta že precej daleč. Tu ju doleti še druga nesreča: grozna nevihta nastane. Strele švigajo in udarjajo v stoletne smreke. Spehana in izmučena sedeta begunca pod neko brezo na zelen, mehek mah. V tem slovesno-groznem trenutku, ko vsa priroda besni okrog njiju, je sklenil Šakta odkriti Atali svoje srce: pove jej, da brez nje ne more živeti in da mora postati njegova žena. Že jo hoče pritisniti na svoje srce, toda — in to je tisti značilni moment, tisti nepričakovani obrat v tej povesti, ki čitatelja mora presuniti — Atala mu sedaj, v tem slovesnem trenutku, ko Šakta ves trepeče od sreče in blaženstva, razodene skrivnost svojega življenja, ki jo je skrivala ves čas, kar je občevala z mladim jetnikom, pove mu namreč, da ne more postati njegova, ker obljuba, sveta obljuba jo veže; njena rajna mati jo je, ko je bila kot dete nevarno zbolela, zaobljubila Devici Mariji, da jej bo, ako ozdravi, služila kot čista devica do konca življenja. Razodene pa mu tudi, da ga tudi ona ljubi, a ljubi s čisto ljubeznijo. Obenem ga prosi, naj ji izpolni zadnjo željo: naj postane — kristjan.

Z nemo topostjo je Šakta poslušal to povest; siromak pa ni zapazil, da je Atala, ko je bila za hip neopazovana, izpila drobno stekleničico neke tekočine — strupa. Nosila ga je vedno s seboj, da bi ga izpila, kadar bi ji bilo nemogoče več, da zvesta ostane obljudi . . .

V tem vihar tuli dalje, in ko najbolj razklada svojo moč, in uboga ubežnika, trpinčena dušno in telesno, ne veda ne kod ne kam, zaslišita naenkrat iz daljave zvonček, in ko gresta proti oni strani, jima pride nasproti čistiljiv puščavnik, P. Aubry, in njegov psiček se jima dobrika. P. Aubry je bil že več let misijonar med Indijanci. Ob nevihti je vselej zvonil z zvončkom svoje kapelice, da bi naznanil blodečim potnikom, kam naj se obrnejo, da dobé zavetje. Prijazno ponudi

Atali, ki so jo moči čimdalje bolj zapuščale, svojo celico kot prebivališče. Toda le malo časa jo je imel pod svojo gostoljubno streho. Ko je dobri duhovnik za nekaj časa zapustil svojo celico, imajoč opravka med svojimi indijanskimi ovčicami, in je vzel tudi Šakta seboj, je Atala, ki je ostala sama doma, začutila strašne posledice zastrupljenja. Moža se vrnela in jo najdeta v smrtnih težavah. Boreč se s smrtjo, razodene Atala puščavniku, da je izpila v gozdu strup, samo da bi ostala zvesta Mariji. Bridko je misijonar pokaral njeno dejanje, obžaloval njeno nevednost v verskih rečeh, češ, da bi jo bil obljube lahko odvezal, spremenivši jo v kako drugo dobro delo; povedal jej je tudi, da njena mati ni mogla svojega otroka tako vezati za celo življenje, in duhovnik, ki jej je to svetoval, ni ravnal po volji božji. Vse to je govoril P. Aubry, toda — bilo je prepozno! Bleda smrt se je bližala s težkimi koraki. Ginljivo je nesrečna deklica vzela slovo od še nesrečnejšega Šakta. Izročila mu je križec, ki ga je vedno nosila na svojih prsih in je še enkrat ponovila prošnjo, naj vendar postane kristjan, da se bosta enkrat zopet videla v večnosti. Saj združenje na zemlji nima nobene prave cene, kot traja tako malo časa; združenje onkraj groba pa traja večno. — Ko jo je misijonar izpovedal, obhajal in mazilil s sv. oljem, je izdihnila deklica svojo dušo.

Nepopisna je bila žalost zapuščene Šakta. Puščavnik je sicer mislil, da bi deklico pokopali njegovi Indijanci z vso mogočo slovesnostjo, toda Šakta ga je prosil, naj bi se izvršilo vse tiho, kakor je bilo tiho njeno življenje. In tako sta celo noč čula ob njenem mrtvem truplu, ki je bilo podobno spečemu angelu; drugo jutro pa, ko se je pokazal prvi rdeči žarek jutranje zarje, je Šakta dvignil žalostno breme, misijonar pa je vzel lopato v roko in tako se je premikal žalostni izprevod proti „gaju mrtvih“. Puščavnikov pes je tekel spredaj. Nad vhodom v gaj mrtvih se je spenjal prirodni most. Pod njegovim obokom sta izkopala jamo, ter

vanjo položila dragi zaklad. — Šakta je potem hotel ostati kar za vedno pri puščavniku, da bi jokal in bdel na grobu svoje Atale. Toda duhovnik ga je posvaril, da se možu ne spodobi čezmerno žalovati, ampak naj se vrne domu k materi, ki joka po njem, in naj si ustanovi družinsko življenje, ob grobu Atalinem da bo pa že on bdel in molil. In tako se je Šakta res poslovil od dobrega patra in od groba svoje Atale.

S tem se konča pravzaprav povest; toda naš pisatelj Chateaubriand je dodal „epilogue“, kjer nastopa še on (Chateaubriand) sam. Pripoveduje namreč, da je na svojem potovanju v Ameriko l. 1791. došel do slapov Niagare in ondi videl nekaj bednih ljudi, ki so šli mimo njega in na njegovo vprašanje, kdo so in kam gredo, odgovorili, da so zadnji potomci Natše-rodu in si iščejo novih bivališč, ker so jih močnejši sosede spodili z rodne zemlje. Ti izseljenci so mu pripovedovali povest o Šaktu in Atali in P. Aubry-u, o Francozu René-ju in Celuti, hčerki Šakta, ženi René-jevi. In med temi bednimi izseljenci se je nahajala tudi vnukinja one Celute. Nosili so ti siromaki seboj tudi prst z grobov Atale in Šakta in P. Aubry-ja. O Šaktu so povedali, da je pozneje postal kristjan in umrl kot spoznavavec, ubit od Indijancev.

„Tako vse mine na svetu“, je izdihnil naš pesnik, ko je slišal povest, ki jo tudi končuje s temi besedami, „kar je lepega, krepostnega in pristrčnega! Človek, nič drugega nisi kakor kratek sen, bolestipolna prevara! Le nesreči je odmenjeno tvoje življenje in le vsled žalosti duše svoje, vsled večne melanholije svojih misli si nekaj!“

Kakor že omenjeno, je Chateaubriand to povest o Atali zamislil brez dvoma l. 1791., blodeč po Severni Ameriki; toda objavil jo je šele l. 1801. torej deset let pozneje.

V Ameriki se je mudil dobrih pet mesecev. Dne 2. januarja l. 1792. se je že zopet izkrca v Havru. Kakó kritika sodi o Chateaubriandovih popisih Amerike, Niagare itd., nas ne zanima. Domov prišedši je vstopil zopet v svoj polk Navarra. Bil je pristaš monarhije. Dne 15. julija je marširal v Bruselj.

V telečnjaku ni imel nič drugega kakor rokopis „Atale“. Njegovemu polku se je godilo slabo: dne 16. oktobra se je razšel, Chateaubriand je imel 18 frankov denarja in nevarno rano v nogi. Vrhutega je pritisnila še mrzlica in osepnice. Smrtno bolan se je privlekel do morja, do mesta Ostende, kjer se je prepeljal za zadnje novce na angleška tla. Na Angleškem je ostal kot „emigrant“ do majnika l. 1800. Kako trdo se mu je godilo v Londonu, kako je stradal, a vendar ne obupal, pripoveduje v svojih spominih „z onkraj groba“ (*Mémoires d'Outre-Tombe*). Mej tem časom je pisal pridno to in ono, toda nihče se ni zmenil zanj.

Tu zagleda spomladi l. 1801. povest „Atala, ou les Amours de deux Sauvages dans le Désert“ beli dan. Vsa Francija je postala mahoma pozorna na mladega pisatelja. Dasi mnogi kritiki imenujejo povest samo banalno, je vendar ogromno večino čitateljev očarala že vsled tega, ker se godi v čisto novih, dotlej neopisanih krajih.

Uspeh povesti je bil velikanski; umetniki so jo izdali z risbami, dramatikci so jo spravljali na gledališke odre, v par letih je bila prevedena v vse imenitnejše evropske jezike. Čitala se je celo v haremu turškega sultana. Nemški pesnik Armin je pisal svojemu prijatelju Klementu Brentano, istotako znanemu nemškemu pesniku, da je „Atala“, vzbudila med Francozi in tudi drugod zopet zanimanje za tako zaničevano vero, in da Chateaubriand ni mogel več storiti nego je, ker da je „izlil v povest vso svojo žalost, in višek žalosti je smrt, kakor je višek vseh radosti življenje.“ Od vseh strani so prihajala pisatelju pisma, polna občudovanja in hvale. Sam Napoleon Bonaparte, tedaj prvi konzul, je čital povest z istim užitkom, kakor je prej čital „Wertherja“ in „Ossiana“. Bourienne je dobil od konzula povelje, da mora Chateaubrianda takoj črtati iz zapisnika „emigrantov“. Prijatelji so znali stvar tudi tako napeljati, da sta se Napoleon in Chateaubriand „slučajno“ sešla pri Lucijanu, Napoleonovem bratu, kjer je Napoleon imel prvo besede liki samovladar.

Tudi slovanskemu svetu je „Atala“ kmalu postala znana. Že l. 1805. jo je v češčino prevedel Jos. Jungman. (Cf. dr. M. Murko, *Deutsche Einflüsse auf die böhmische Romantik*.) Pri Mickiewiczu se vidi, vsaj po moji sodbi, vpliv Chateaubrianda v klasičnem četrtem spevu „Pana Tadeusza“, kjer pesnik popisuje pragozde Litve, podobno kakor Ch. opisuje pragozde Sev. Amerike. In če Puškin v svojem romantičnem epu, „Evgeniju Onjeginu“, pravi:

Ljubvi nas ne priroda učita
a Stalj ili Šatobrian —,

priznava s tem dovolj jasno, da je v mladosti nanj vplival tudi Chateaubriand s svojo „Atalo“.

In tako si prav lahko mislimo, da je tudi naš Prešeren v svoji mladosti čital Chateaubrianda, ki je bil takrat „moderen“. Zlasti ga je lahko dobil v roke, ker so ravno v onem času Francozi z okupacijo naših dežel brez dvoma vzbudili tudi zanimanje za svoje najnovejše slovstvo. A zdi se mi, kakor sem omenil takoj spočetka, da imamo v „Krstu pri Savici“ tudi nekake reminiscence na Chateaubrianda. Vendar preden preidem k posameznim točkam, ki jih hočem navesti v prilog svoje trditve, naj v boljše orientiranje čitateljem v par potezah načrtam še nadaljno delovanje Chateaubriandovo.

„Atala“, ki se z njo pričenja francoska romantika, je bila le nekako prva lastavica, ki je naznanjala prihod nove dobe in nove struje v francoskem slovstvu, ki je pa prinesla tudi prvo lovorjevo vejico mlademu pisatelju; lovorjev venec pa mu je spletlo naslednje l. 1802. Tedaj je zagledalo namreč Chateaubriandovo najimenitnejše delo beli dan.

L. 1802. pomeni v zgodovini Francoske velikanski preobrat. Nesrečni Franciji so spomladi tega leta zasijali prvi žarki miru. Na vseh krajih in koncih se je začela reorganizacija družbe, in to pod vplivom Napoleonovega veleuma. Prav posebno je bilo temu mogočnemu geniju pri srcu, kako bi zopet dvignil katoliško bogočastje, ki ga je bila divja

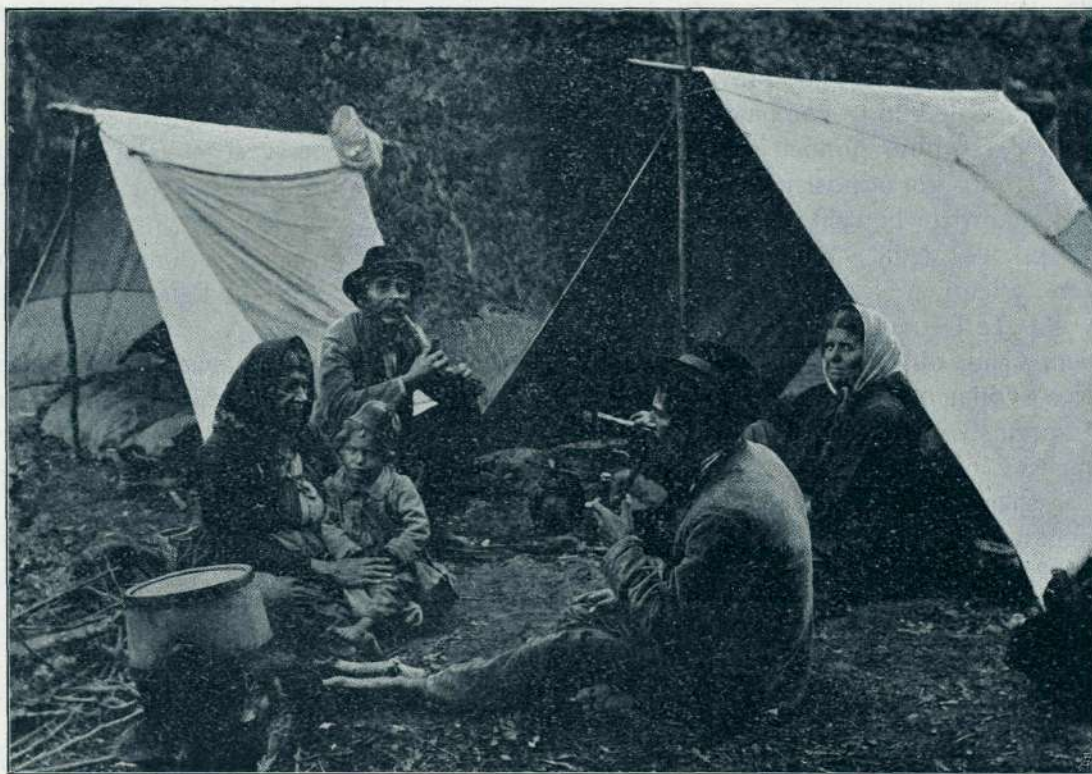
revolucija vrgla v ropotarnico, — kako bi organiziral narodno vzgojo, vrnil domovini po tujini blodeče izseljence (emigrante), z eno besedo: kako bi zvezal družbo, ki je bila po revoluciji razpadla. Prvi predlog, ki ga je stavil postavodajalnemu zboru (Corps Législatif) dne 5. aprila 1802, je bil k o n k o r d a t, t. j. ureditev razmer med Francijo in papežem. Dne 18. aprila onega leta je bila Velika noč, in Napoleon je hotel, da bi ta dan bil dan splošnega miru v Franciji, miru tudi za katoliško cerkev, ki je od 14. julija 1792. uživala samo pravico — giljotine. Mnogo je bilo težkoč na obeh straneh, toda veliko soboto ponoči je vendarle kardinal Caprara kot odposlanec papežev podpisal konkordat. In velikonočno nedeljo je Pariz po več letih videl zopet veličasten prizor: v cerkvi Notre-Dame se je odpel slovesni „Te Deum“ in navzoč je bil v vsem svojem sijaju, oblečen v škrlat, prvi konzul, ki je s svojim ostrim pogledom prisilil tudi vse spremstvo svoje, da je opustilo vsak zasmeh sv. obredov. Francoski zgodovinar Thiers slika ta prizor tako-le: „Prvi konzul je stal med cerkveno slovesnostjo nepremično, s strogim obrazom, na katerem ni bilo poznati niti pobožnosti enih niti raztresenosti drugih. Bil je miren, resen, prav kakor kak car, kadar izvršuje velik čin svoje volje, in ki ukazuje s svojim pogledom pokorščino celemu svetu.“ (Cit. Sainte-Beuve, I. p. 276 nsl.) — To je bilo v stolnici Notre-Dame; in isti dan je prinesel časopis „Moniteur“ naznanilo, da je izšla nova knjiga z naslovom: „Génie du Christianisme“ izpod peresa F. R. Chateaubrianda. Lani je čudovita knjiga praznovala svojo stoletnico; časopis „Stimmen aus Maria Laach“ je prinesel obširno analizo in oceno, ki jo je napisal sloveči jezuit-slovstvenik P. Baumgartner. Tudi „Katoliški Obzornik“ se je spomnil te stoletnice in prinesel kratko vsebino. Kogar zanima, se torej lahko natančneje pouči ondi, tu naj omenimo le toliko, da je Chateaubriand nameraval z njo podati Francozom apologijo krščanske vere, in sicer prav posebne vrste apologijo. Sklicevati se na zdravo

pamet ter z umskimi razlogi dokazovati, da biva Bog in da je človeška duša neumrljiva, takrat res skoro ni kazalo, ker so bili francoski enciklopedisti ravno v imenu „pameti“ krščansko vero pripravili ob ves ugled in jo okidali z debelo plastjo zasmehovanja tako, da se je zdela pokopana za zmerom, in „boginjo pameti“ so postavili takrat v oltar. Zato si je Ch. izbral povsem drugo pot, da bi pripravil krščanstvo zopet k časti: v celi svoji knjigi dokazuje le, da je krščanska vera najbolj poetična, da se najbolj prilega človeškemu srcu, da je najbolj prijazna človeški slobodi in lepim umetnostim; da se mora človeštvo tej veri zahvaliti za vse, kar ima dobrega od poljedelstva pa do abstraktnih ved, od zavetišč za nesrečneže pa do veličastnih svetišč, sezidanih od Miheleangela in okrašenih od Rafaela; da ni najti nič bolj božanstvenega nego je krščanska morala; nič ljubeznivejšega in veličastnejšega od dogem te vere, nje naukov in obredov; da ona pospešuje veleume, očičuže okus, da pesnika ravno tako lahko navduši, kakor so poganski bogovi navdušili Homerja in Vergilija, in da nikakor ni sramotno, biti vernemu, kakor so bili verni Newton in Bossuet, Pascal in Racine... Z eno besedo: krščanska vera mora biti resnična zato — tako sklepa Chateaubriand — ker je tako lepa. — Boljšega sotrudnika si Napoleon tedaj ni mogel želeti pri svojem načrtu, da bi zopet vrnil vero Francozom, in primernejšega trenutka ni zlepa zadela kakšna knjiga, kakor ga je zadela knjiga Chateaubriandova. Bila je epohalna, kakor maloktera v svetovnem slovstvu. Gori omenjeni Thiers piše o velikanskem vtisku, ki ga je napravila na Francoze, to-le (cit. Sainte-Beuve, I. p. 278): „Od enih strastno napadana, od drugih zopet zelo hvaljena, je napravila ta knjiga globok vtisk, kar je tedaj splošno čutila francoska družba: bil je to neke posebne vrste kes po nečem, česar ni več, po nečem, kar smo prezirali ali razdevali, dokler smo je imeli, po nečem, kar si želimo z žalostjo nazaj, kadar smo je izgubili. Tako je človeško srce! To, kar ima, ga dolgočasi ali mu je

v nadlego; to pa, kar je nehalo bivati, nenkrat zadobi privlačno silo.“

V hipu je postal Chateaubriand poleg Napoleona najslavnejši mož na Francoskem, takó da angleška pisateljica Charlotte Lady Blennerhasset (glej zgoraj!) ni oklevala pisati zgodovino restavracijske dobe v Franciji in romantike takó, da je postavila Chateaubrianda v središče in vse drugo raz-

Chateaubriand je odslej mnogo deloval tudi kot politik in igral važno vlogo kot minister tudi še po zatonu Napoleonove slave. Umrl je dne 4. julija l. 1848. v Parizu. Toda počivati je hotel po smrti domá v svoji ljubljeni Bretanji, ki je ni več videl od l. 1792. Prav blizu njegovega rojstnega mesta Saint-Malo stoji v morju majhen otok, same gole pečine, z imenom Grand-Bé.

CIGANI.

FOTOGF. K. ČEČ.

poredila okrog njega kot središča. Hitro so prenehale tudi gmotne skrbi za našega pisatelja, kajti že maja meseca l. 1803 ga je Napoleon imenoval za tajnika pri francoskem poslaništvu v Rimu. In ko je Chateaubriand dospel na svoje mesto v Rim in bil vzprejet od Pija VII. v avdijenci, mu je le-ta pokazal odprto knjigo na svojem pisalniku; bila je — „Génie du Christianisme!“

Ondi je želel biti zakopan. In to željo so mu prijatelji izpolnili. Preprost kamenit križ ti kaže kraj, kjer počiva veliki sin armoriške zemlje. Vpitje ljudi ne moti njegovega počitka, le valovi Atlantskega morja, ki ga je tako ljubil, mu šepetajo pesem o „večni melanholiji človeškega življenja“.

(Dalje.)

DR. JOŽ. DEBEVEC:

VIRGINIJA — ATALA — BOGOMILA.

SLOVSTVENO-ZGODOVINSKA ŠTUDIJA.

(DALJE IN KONEC.)

aj je torej v „Krstu pri Savici“ takega, kar bi spominjalo na Chateaubriandovo Atalo? Ko hočem naštetih vzroke, ki so me dovedli do te misli, naj pripomnim le še to, da se tudi jaz popolnoma strinjam z nazori gospoda prof. L. Pintarja, ki v letošnjem „Zborniku Matice Slovenske“ (str. 147 nsl.) sicer odločno zavrača tisto stikanje, odkod ima kak pesnik to ali ono idejo ali podobo itd., na drugi strani pa dobro poudarja, da vzporejanje sličnih mest ali motivov umevanje pesniških umotvorov le pospešuje.

Tri točke zlasti so, ki po mojih mislih podpirajo trditev, da je Prešeren res čital in poznal Chateaubrianda in njegovo delo „Atala“.

Prvo so zunanje razmere. Prešeren sam je pisal l. 1836., ko je dal na svetlo svoj „Krst pri Savici“, prijatelju Čelakovskemu v Prago, da je imel s tem umotvorom dvojen namen pred očmi: rešiti metriško nalogo in potolažiti duhovščino kranjsko. In „gospodje duhovni so bili z menoj zadovoljni in so pripravljeni odpustiti mi prejšnje grehe.“ Če mu hočemo verjeti, da je res hotel potolažiti duhovščino¹⁾ in njej na čelu kanonika Pavška, potem si moramo misliti, da je bil ubogi Prešeren v velikih škripcih: kajti to je dobro vedel, da strogega cenzorja bo najbolje potolažil z versko poezijo, s poezijo, ki ima kakšno lepo versko idejo v sebi. A odkod vzeti verski motiv? Znano je, da Prešeren ni imel živega verskega prepričanja (cf. V. Steska „Paberki o Prešernu“ v „Kat. Obzorniku“, V, 1 str. 18 nsl.), ampak da je bil kakor ve-

čina sodobnikov (primeri n. pr. Anastazija Grūna!) versko indiferenten; znano je tudi, da z mnogimi vrstniki vred ni umeval visokega socialnega pomena evangelijskih svetov, zlasti vednega devištva (cf. puščico proti Slomšku in njegovemu „devištvu“). In vendar je uprav to punctum saliens „Krst“. Kako se to sklada? Ker ne moremo v srcu našega pesnika iskati navdušenja za cvet krščanskega življenja, se nam zdi, da mu ne delamo krivice, ako domnevamo, da ga je vzpodbudil kak zunanji vpliv k tej vzvišeni ideji. In to je bil najbrže Chateaubriand, ki je to idejo s pesniškim sijajem ožaril v svoji „Atali“ in ki je potem v svojem „Geniju krščanstva“ takó krasno pisal o lepoti vednega devištva (I. del, knj. 1., pogl. IX. „Sur le sacrement de l' Ordre“). Chateaubriand je bil pri duhovščini tedaj najpriljubljenejši pisatelj; ako je torej Prešeren hotel res potolažiti duhovščino, zakaj si ne bi izbral sličnega motiva, kakor slavni Francoz, ki je prav z „Atalo“ zopet odprl pot krščanstvu v srca premnogih rojakov?¹⁾

Drugi vzrok za svojo trditev pa vidim v vsebini obeh umotvorov. Ta vzrok je torej notranji. Kakor je v „Atali“ središče cele povesti obljuba vednega devištva, ki jo je naredila mati za hčerko svojo, in je ravno ta obljuba vzrok, da se indijanska deklica odreče srečni zakonski zvezi v nadi na večno združenje v nebesih, takó je tudi jedro „Krstu pri Savici“ to, da Bogomila naredi obljubo vednega devištva Mariji v čast, da bi s tem rešila Črtomira iz teme

¹⁾ Koršič v predgovoru k svojemu ruskemu prevodu Prešernovih poezij (str. LXVIII) mu ne verjame in navaja tudi vzroke za svoj dvom.

¹⁾ Da so se res tudi slovenski duhovni zanimali za Chateaubrianda, dokazuje prevod njegove Atale, ki ga je napravil M. Verne (1797—1861) in objavil v „Novicah“ leta 1858., str. 240—270. Cf. dr. Glaser, „Zgodovina slov. slovstva“. III. 64.

zmot in si zagotovila večno združenje z njim pri Bogu.

Bogu sem večno čistost obljubila
in Jezusu in materi Mariji.

V obeh slučajih ista resignacija, da prave sreče ni iskati na tem svetu, ampak v nebesih, ker

odločeni so roži kratki dnovi . . .

— — — — —
Al' je za majhen čas se združiti vredno,
da bi ločitve spet se bala vedno?

ali kakor izraža isto misel Prešeren v sonetu, ki je takorekoč uvod h „Krstu“ in posvečen spominu predragemu mu prijatelja Matija Čopa, da namreč:

. . . srečen je le-ta, kdor z Bogomilo
up sreče onstran groba v prsih hrani.

V obeh slučajih takó nenadoma pride, tako uničujoče deluje odločna odpoved: Ne smem! Ko Šakta ravnokar misli, da sme Atalo imenovati svojo nevesto, pa mu udari na uho njena odpoved: Ne smem! In Črtomir, tudi on, zagledavši po dolgem času, po tolikih bridkih urah, tam pri Savici Bogomilo, vzklikne ves vesel:

O, sèm na srce moje, Bogomila!
Skrbi je konec, žalosti, nesreče,

— — — — —
ni meni mar, kar se godi na sveti,
ak smejo srečne te roké objeti!

A tudi on dobi odgovor:

Ne združenja, ločitve zdaj so časi . . .

— — — — —
Ne smem postati jaz nevesta tvoja.

Atale zadnja želja, ko umira v puščavnikovi koči, je, naj bi se Šakta vendar izpreobrn timer in postal kristjan, da bi se tako enkrat blažena sešla na onem svetu. Isto željo goji tudi Bogomila:

Iz spanja svojga, Črtomir, se zbudi,
slovó daj svoji strašni, dolgi zmoti!

— — — — —
Da sklenete se enkrat najni poti,
ljubezen brez ločitve da zazóri
po smrti nama tam v nebeškem dvori!

Proslavlja se v obeh umotvorih, da povemo z drugo besedo, čista ljubezen,

ljubezen, ki ne misli prav nič náse, ki noče prav nič imeti záse, ampak hoče dobro le ljubljencu svojemu, in sicer v obeh slučajih najvišje dobro: večno blaženstvo v nebesih.

Dotu podobnosti. Če pa si ogledamo značaja junakinj, Atale in Bogomile, odbliže, pa zapazimo vendar velikanski razloček, ki kaže Bogomilo v veliko idealnejši luči nego Atalo. Ta namreč obljube vednega devišstva ni naredila sama, ampak za njo njena mati; pač jej ostane zvesta, toda v svoji zaslepljenosti, ko misli, da ne bo več stanovitna, seže po strupu! Da ne bi s prelomljenjem obljube žalila Boga, ga razžali s samoumorom! To more storiti le do skrajnosti zbegana vest; krščansko to ni. Zlasti moti čitatelja to, ker je Atala sama po svoji krivdi zašla v táko stisko . . . V vsem se vidi nemirni, efektov iščóci duh Chateaubriandov. — Kako drugače Bogomila! Ko je spoznala krščansko vero, stori sama od sebe obljubo večne čistosti; podobna je v tem prvimi kristjanom, ki so vzprejeli krščansko vero s takim navdušenjem, da niso bili zadovoljni z navadnim krščanskim življenjem, ampak so si premnogi izbrali takoj to, kar ima krščanstvo najvzvišenejšega — življenje po evangelijskih svetih. In veličina nje značaja se kaže zlasti v tem, da daruje samo sebe in vso svojo zemeljsko srečo Bogu in Mariji samo zato, da bi otela večne pogube ljubljenega Črtomira. In vse to se izvrši v njenem srcu mirno, in mirno hoče počakati konca svojih dni, ki se bo kmalu približal, kakor sluti:

Kar dni odločenih mi bo na sveti,
Bogú in tebi bom ostala zvesta;
v nebesih čakala bom pri očetih
čez majhen čas deviška te nevesta . . .

Ni pa pri Francozih Chateaubriand prvi uvedel v slovstvo motiva čiste ljubezni, resignacije, odpovedi, ki vpira svoj pogled kvišku, kjer vlada neminljiva sreča, ampak pred njim je to storil pisatelj svoje dni najpopularnejše povesti v vsem svetovnem slovstvu, povesti „Pavel in Virginija“ — Bernardin de Saint-Pierre (* 1737, † 1814.)

Vsebina te povesti je obkrajšan: Tá-le: Tik otoka Madagaskerja v Indijskem morju stoji manjši otok Ile-de-France, „Francoski otok“. Sredi osemnajstega stoletja je bilo ondi še malo francozkih naseljencev, ki so izvečine živeli v obmorskem mestu Port-Louis, le malokatera družina je šla globlje v deželo ali je prebivala v samoti. Vendar je bilo tudi takih nekaj. V vznožju gorovja, ki se vzdiguje za mestom Port-Louis, sta stali v neki lepi dolini, obdani kroginkrog od skal, dve koči. S skal je bil diven razgled na morje. V onih kočah sta bivali dve družini, to se pravi: v eni je prebivala Turovka s svojim sinčkom Pavlom, v drugi Marjeta s hčerko Virginijo. Nesreča je bila obe ženi privedla v to samoto. V pomoč sta imeli pošteno zamorsko dvojico, Marico in Dominga. Ženi sta bili obe pobožni in sta tudi svoja otroka vzgojevali v strahu božjem. Pavel in Virginija sta rastla kakor brat in sestra. Sredi bujne južne prirode sta se tudi otroka razvijala: Pavel v krepkega dečka, Virginija pa je postajala od dne do dne lepša devica. Mehkužnosti nista poznala; s trdim delom sta pomagala svojima materama dan za dnevom. Vendar so bili vsi neizrečeno srečni. Vse lepe čednosti so se razvijale v srcih Pavla in Virginije. Nežno prijateljstvo ju je družilo, ne da bi se ga zavedala. Edini prijatelj tema družinama je bil prileten mož, ki je bival sam poldrugo miljo oddaljen v enaki koči. Ta je obiskal časih tiho dolinico, časih sta pa prihitela k njemu Pavel in Virginija. Vsi so ga imeli radi. Bil je moder in izkušen mož in svetovavec v vseh važnih rečeh. — Čimdalje bolj se je bližal čas, ko sta materi mislili zaročiti svoja otroka, ljubeča se s čisto ljubeznijo. Da se bo treba kdaj ločiti, na to ni mislil nobeden izmed njih. V tem pa dospe pismo iz Evrope, iz Pariza, od bogate tete Marjetine, naj pošlje svojo hčerko Virginijo k njej, da jo bo dala vzgojiti v najboljšem zavodu francoske prestolnice. Bogastvo, čast, sijaj, vse to je premotilo dobro Marjeto, da se je odločila in res poslala Virginijo s prvo ladjo v daljno Evropo. — Nepopisna je

bila žalost Pavlova; najbolje ga je znal tolažiti stari samotar, ki ga je obenem začel poučevati v raznih koristnih vedah, n. pr. v zvezdoslovju, zemljepisju; učil ga je pa tudi spoznavati ljudi ter njih napake in strasti. — Minila so štiri leta. Samo dve pismi sta bili prišli med tem od Virginije. Pavel je menil, da ga je popolnoma pozabila. Dne 24. decembra (1744) pa zagledajo s skalovja nad kočicama veliko ladjo, ki se je bližala. Zvečer istega dne so izvedeli, da je med drugimi popotniki tudi Virginija na ladji. Kdo popiše veselje Pavlovo in drugih! Toda izpremenilo se je kmalu veselje v nemo žalost. Ponoči namreč se je pripravljala vihar na morju. Nebo temno, žarni bliski. Na ladji so streljali iz topov in klicali na pomoč. Pavel, samotar in stari Domingo hité k obrežju pomagat, ako bi se dalo. Vse polno gledavcev je bilo že zbranih na obali, pričakujočih, da se pretrga gosta megla in se pokaže ladja. Med tem je morje čudno šumelo. Nebo je imelo grozno, mrtvaško barvo. Okrog desete ure dopoldne vstane divji vrišč. Prihrul je orkan. V trenutku je pretrgal meglo. Prestrašeni otočani so zagledali v neveliki daljavi ladjo, ki se je bila vdela med ostre skale, škrleče iz morja. Ni se mogla ganiti. Velikanski morski valovi pa so se podili drug za drugim proti njej ter jej privzdigovali prednji konec, zadnji pa pogrezovali. Vse vrvi so se bile že potrgale, vsa sidra odnehala. Ves obupan je hotel Pavel skočiti v razburkano morje ter plavati do ladje; samotar in Domingo sta ga preprosila vsaj toliko, da se je dal privezati za vrv, katero sta držala ta dva na obrežju, in tako je Pavel planil v valove. Bil je že blizu, že je videl Virginijo na krovu, ki mu je mahala z roko; a v trenutku je prišel divji val in vrgel Pavla pobitega, okrvavljenega nazaj. Poizkusil je še enkrat, dvakrat ... Zastonj ... Mornarji in potniki so poskakali medtem v morje ter plavaje izkušali rešiti svoje življenje. Že so bili vsi zapustili nesrečno ladjo, le dve osebi sta bili še na krovu: Virginija in neki starejši mornar. Bil je skoro popolnoma slečen in

močan liki Herkul. Spoštljivo se je približal deklici, pokleknil je pred njo, hoteč jo slačiti, da bi jo rešil. Pa z mirno resnobo mu je obrnila hrbet. Z obali zagrmí zdajci vzklik: „Reši jo!“ Še en hip, in privali se val silne visokosti proti ladji. Mornar skoči še o pravem času sam v morje, Virginija pa, videč gotovo smrt, položi eno roko na oblačilo, drugo na srce, čisto oko upre proti nebu ter stoji kakor krilatec, ki leti v rajske višave. Valovi so pogoltnili nedolžno žrtev. Rajši je umrla, nego da bi le količkaj trpela njena sramožljivost. — Drugi dan sta med drugimi trupli na obrežju našla starec in Domingo tudi truplo Virginijino: zasuta je bila napol od peska, roke je pa držala kakor ob trenutku, ko jo je potegnil s seboj val. Okrog vratu jej je visela podobica sv. Pavla, katero ji je bil dal Pavel ob slovesu. Nesrečna deklica mu je ostala zvesta... — Pogreb Virginijin je bil slovesen: prišli so zamorci, ki so jo poznali, zamorske deklice so bridko jokale. Pavel pa ni prebolel te izgube. Ljubeznivo ga je tolažil stari samotarec. Prosil ga je, naj se vdá v božjo voljo; naj ne pozabi, da Virginija še živi, in sicer gotovo živi v nebesih, ki si jih je zaslužila s svojim čistim življenjem. Živo mu je slikal, kako Virginija zdaj vsa srečna gleda z nebes doli nanj in mu govori kakor ob slovesu: „O Pavel, življenje je le izkušnja. Dopolnjeno je. Rajši sem umrla nego ranila sramožljivost. Nebesa so določila, da sem dokončala zemeljsko pot. Na veke sem se odtegnila revščini, obrekovanju, viharju in pogledu tujega trpljenja. Ne doseže me nobena nadloga več in nikakršno zlo, ki straši ljudi na zemlji; čemu me objokuješ? . . . Bodí stanoviten v izkušnji, ki ti je dana, da dosežeš Virginijino srečo v ljubezni, katere ne bo več konca, in v svatovščini, kjer nikdar ne ugasnejo luči. Tukaj ti bom od vzela skrbi in obrisala solze. O ljubi prijatelj, dragi moj ženin, k Neskončnemu dvigaj svojo dušo in lahko boš prenašal trpljenje majhnega trenutka.“¹⁾ Ni se dal potolažiti;

¹⁾ Cit. po prevodu A. Umka Okiškega v „Letopisu Mat. Slov.“ za l. 1872. in 1873., str. 210 — 275.

čez dva meseca je umrl. Kmalu sta šli tudi materi za svojima otrokoma. Za Dominga in Marico je prevzela skrb gosposka. Le sivi samotar je ostal. Od njega je izvedel pisatelj Bernardin de Saint-Pierre na svojem potovanju našo povest, ko ga je vprašal, kaj pomenita osameli koči . . .

Povest „Paul et Virginie“ je izšla l. 1788., eno leto pred izbruhom francoske revolucije. Dosegla je nenavaden uspeh: v enem letu je doživela petdeset izdaj. Ljudstvo jo je čitalo, rekel bi, z neko pobožnostjo. Takrat je zadnjikrat zaplapolal še plamen krščanske misli v masah francoskega naroda, potem je nastala dolga tema.¹⁾

Da je vzbudila v svetovnem slovstvu velikansko zanimanje, je lahko umevno. Če je vplivala kaj tudi na Prešerna?²⁾ Podobna je Virginija Bogomili v čisti ljubezni in resignaciji. Sorodnost je čutil že naš prevajatelj Umek, ki je zapisal v uvodu besede: „Jako ganljiva in stresajoča (sic) je povest, ki tolikanj jasno izpričuje, da srečen je le tisti, ki „up sreče unstran groba v prsih hrani.“ (Str. 210.)

Slednjič spominjajo nekatere stvari pesniškega sloga, opisovanja krajev, kjer se vrši dejanje, na francoskega romantika. Prvi je vzkliknil J. J. Rousseau, da se povrnimo v prvotnost, v prirodo nazaj. Rousseau je v Francozih prvi vzbudil zanimanje za prirodo in zmisel za nje neizčrpno lepoto. Chateaubriand je vzprejel njegove ideje po svoje. Hitel je tudi on v prvotnost, med divjake, Indijance. Tam v veličastnih pragozdih, kamor še ni stopila noga Evropejca, se godi povest „Atala“. Ves gori za prvotno svobodo, ki jo je, kakor misli, našel. „Li-

¹⁾ Weinand, K. *Lexicon*, Bd. 4, s. v. „Französische Literatur“, Sp. 1881.

²⁾ Zanimivo je, da razklada samotar Pavlu slične misli, kakor jih ima Prešeren v nekaterih pesmih. N. pr.: „Pomisli, kakšno usodo so večjidel imeli modrijani, ki so učili modrost. Homer, ki jo je vpletal v tako lepe speve, je moral na starost beračiti . . . Kdo more torej misliti, da ljudem koristi s knjigo?“ (Str. 254.) — „Učenost in krepost sta dandanes brez časti in slave, ker vse v državi je zidano na denarjih.“ (Str. 255.)

berté primitive, je te retrouve enfin!“ kliče v svetem navdušenju. — In Prešeren? Izbral je za prizorišče „Krstu“ najlepše kraje naše domovine, rajsko - lepi Bled in divjeromantični Bohinj. In po prvotni svobodi hrepeni Črtomir, ko pravi:

„Največ sveta otrokom sliši Slave!
Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'jo vero in postave.“

Kazati lepoto krščanstva, smo rekli zgoraj, to nalogo si je stavil Chateaubriand in jo izvrševal v svojih delih. Zlasti pa ume svete obrede obdati s posebnim zunanjim čarom, tako, da ga ravno radi tega imenuje kritik Sainte-Beuve „l'enchanteur“ (= očarovatelj). Tako n. pr. ko popisuje v „Atali“ sv. daritev, ki jo daruje misijonar pod milim nebom ob robu gozda, napravi to-le sliko: „Zarja, prikazujoč se izza gorá, je kakor plamen rdečila vzhod. Vse je bilo kakor zlato v pustinji. Solnčna krogla, naznanjena s tolikim sijajem, je slednjič vzšla iz brezna

svetlobe in njen prvi žarek je zadel posvečeno hostijo, ki jo je duhoven v tem hipu p'ovzdigoval kvišku...“ Taki opisi so Chateaubriandu priljubljeni. Enkrat nahajamo podobnega tudi v „Krstu“ pri Savici: ko se Bogomila za vedno poslovila od Črtomira, tedaj se prikaže jutranje solnce izza oblakov, in mavrica obsije blede obličje Bogomilino, Črtomir pa komaj verjame, da se ni nebo nad njim odklenilo:

Izmed oblakov solnce zdaj zasiže,
in mavrica na blede Bogomilo
lepôte svoje čisti svit izliže,
nebeški zor obdá obličje milo ...

To so torej tri točke, ki po moji misli z večjo ali manjšo verjetnostjo kažejo, da značaj Bogomile nekoliko spominja na Atalo (in Virginijo). Podobnosti so nekatere, razlik je pa toliko, da se mora podoba Prešernove Bogomile imenovati popolnoma samostalna, individualna. Contraria iuxta se posita magis clarescunt.

ROMAN ROMANOV:

TEMNA NOČ JE DANES ZUNAJ...

Temna noč je danes zunaj,
temna misel v srcu spi:
pot mladosti je končana,
vsi končani zlati sni.

Temna noč je danes zunaj,
temna misel v duši spi —
žalost krči bolne prsi,
solza sili mi v oči ...

